

J. V. Snellmanin persoonallisuusfilosofia

Lectio praecursoria 1.6.2017

LAURI KALLIO

30. päivä syyskuuta vuonna 1840 suomalainen dosentti Johan Vilhelm Snellman (1806–81) saapui lounaissaksalaiseen Tübingenin kaupunkiin. Seitsemän kuukauden oleskelun aikana tässä lähellä Stuttgartia sijaitsevassa idyllisessä yliopistokaupungissa syntyi Snellmanin ensimmäinen filosofinen päätyö, *Persoonallisuuden idean spekulatiivisen kehittelyn yritys*. Se ilmestyi elokuussa 1841 Snellmanin ollessa Pohjois-Saksassa paluumatkallaan Ruotsiin.

Edeltäneiden vuosien aktiivinen sosiaalinen elämä ja lehtimiestyö jäivät taka-alalle Tübingenin aikana Snellmanin syvennyessä tutkimus- ja kirjoitustyöhön. *Persoonallisuuden idea*-teosta ei kuitenkaan voi pitää tuloksena yksinomaan työstä Tübingenissä: Snellman yhdisti teokseensa koko edeltäneen tuotantonsa keskeiset ajatukset. Teos näyttääkin muodostaneen vedenjakajan Snellmanin filosofin uralla. Toisaalta se merkitsi oppivuosien päättymistä ja itsevarman suomalaisen hegeliläisen astumista keskieurooppalaisen filosofian areenalle. Toisaalta Snellman erkaantui teoksen teemoista 1840-luvun kuluessa. Lukuun ottamatta Helsingissä vuonna 1843 pitämänsä luentosarjaa hän ei palannut systemaattisesti käsittelemään *Persoonallisuuden idea*-teoksensa aihetta. Snellman vaikuttaa kuitenkin olleen teokseensa tyytyväinen, sillä hän viittasi siihen myöhemmin positiiviseen sävyyn.

Olen nimennyt tutkimukseni aiheeksi Snellmanin persoonallisuusfilosofian. Snellman ei itse käyttänyt tätä termiä kuvaamaan persoonallisuuden spekulatiivisen kehittelyn hankettaan. Persoonallisuusfilosofia ei ole vain vaihtoehtoinen nimi Tübingenin teokselle, vaan se kattaa myös sen pohjatyön, joka edelsi teoksen kirjoittamista 1830-luvulla. Persoonallisuusfilosofian käsite kattaa myös ne muutamat kerrat, kun Snellman palasi persoonallisuuden spekulatiivisen määritelmän teemoihin 1840-luvun alkupuolen jälkeen.

Snellmanin persoonallisuusfilosofian päätavoitteena oli osoittaa 1830-luvulla G. W. F. Hegelin (1770–1831) seuraajien parissa virinneen keskustelun ongelmakohtia, jotka Snellmanin mukaan olivat seurausta Hegelin filosofian virheellisestä tulkinnasta. Snellmanin hegeliläisiin kohdistama arvostelu perustui eräisiin hänen Hegel-tulkintansa perusteeseihin, jotka tulevat esiin jo hänen ensimmäisissä töissään 1830-luvun puolen välin tienoilla. Näistä teeseistä hallitsevin oli logiikan rooli Hegelin filosofian eräänlaisena korkeimpana normatiivisena periaatteena. Snellmanin Hegel-luentaa leimaa myös hengen immanenssin korostaminen. Snellman torjui niin ikään johdonmukaisesti kaiken henkeen liitetyn dualismin.

Katson tutkimuksessani Snellmanin kritiikin muita hegeliläisiä kohtaan olleen monin osin hyvin perusteltua. Esimerkiksi Snellmanin huomio D. F. Straussin (1808–74) tavasta tulkita Hegelin filosofian ylätasoja tämän refleksiologiikan pohjalta on oikea. Tähän Straussin Hegel-tulkinnan ongelmalliseen piirteeseen ovat kiinnittäneet huomiota myös myöhemmät kommentaattorit.

Toisaalta Snellmanin puheenvuoro hegeliläisten keskustelussa oli sidoksissa tiettyihin lähtökohtiin, joita hän ei epäillyt. Snellman omaksui Hegelin filosofian tieto-opillisen, I. Kantin (1724–1804) kriittistä filosofiaa vastaan suunnatun perustelun kritiikkitt. Hän ei epäillyt Hegelin itselleen toisen tavoittavan järjellisen ajattelun periaatetta. Hän ei katsonut tarpeelliseksi kommentoida esimerkiksi L. Feuerbachin (1804–74) 1820–30-lukujen töissä esiintynyttä (vielä varsin maltillista) Hegel-kritiikkiä. Vielä enemmän lukijaa ihmetyttää se, miten valikoiden

Snellman kommentoi I. H. Fichten (1796–1879) vuoden 1834 teosta. Snellman osoittaa joitain kummallisuuksia Fichten tekemissä johtopäätöksissä, mutta sivuuttaa kuin vaivihkaa teoksen alkupuolen kritiikin Hegelin filosofian perusteesejä kohtaan.

Snellmanin persoonallisuusfilosofia jäikin aikansa lapseksi: se herätti jonkin verran huomiota hegeliläisten keskuudessa, muttei saanut vastakaikua laajemman yleisön parissa. Tähän vaikutti osaltaan teoksen raskas ja koukeroinen tyyli: Snellmanin lehtikirjoituksille ominainen napakka ja vetävä tyyli loistaa poissaolollaan. *Persoonallisuuden idea* -teoksen argumentaation seuraaminen on lukijalle, joka ei tunne Hegelin teoksia, hyvin haastavaa.

Snellman tuskin oli ajatellut teoksensa tavoittavan kovin laajaa lukijakuntaa. Toisaalta myöskään hegeliläisten parissa teos ei noussut merkkitapaukseksi. Tähän vaikutti ennen kaikkea se, että hegeliläinen keskustelu sai pian *Persoonallisuuden idea* -teoksen ilmestymisen jälkeen aivan uuden sävyn: Feuerbachin menestysteos *Kristinuskon olemus* ilmestyi samana vuonna Snellmanin teoksen kanssa. Jos Snellman olisi ehtinyt kommentoida Feuerbachin radikaalia Hegel-kritiikkiä, olisi *Persoonallisuuden idea* -teoksen suosio voinut olla suurempi.

Snellmanin filosofiaa koskevissa tutkimuksissa mainitaan lähes poikkeuksetta tunnetun Hegelin oppilaan ja koottujen teosten toimittajan K. L. Michelet'n (1801–93) luonnehdinta Snellmanista "vasemman keskustan hegeliläisenä". Tätä luonnehdintaa ei ole juurikaan kyseenalaistettu. Snellmanin voi katsoa edustavan joissain kysymyksissä hegeliläisen vasemmiston kantaa, mutta toisaalta hän myös irtisanoutuu suorasanaisesti joistain vasemmiston näkemyksistä.

Hegeliläisten luokittelun sijasta modernin Hegel-tutkimuksen peruskysymykseksi on noussut kysymys siitä, onko hegeliläisiä ylipäänsä mielekästä tarkastella yhtenä ryhmänä. Hegeliläisten piiriin kuuluu nimittäin hyvin erilaisia näkemyksiä edustavia ajattelijoita. Erityisesti kysymyksessä kristinuskon ja filosofian suhteesta näkemykset poikkesivat toisistaan jyrkästi. Eräät oikeiston edustajat katsoivat Hegelin filosofian perustelevan perinteisen kristillisen maailmankuvan. Vasemmistossa

taas kristinusko nähtiin ihmiskunnan kehityksen taaksejääneenä vaiheena.

Nykytutkimus korostaakin hegeliläisten moninaisuutta. Jo Hegelin elinaikana hänen oppilaidensa parissa oli tulkintaerimielisyyksiä, ja joiltain osin 1830-luvun vastakkainasettelut palautuvat aiempiin erimielisyyksiin. Joidenkin hegeliläisten näkemykset myös muuttuivat keskustelun edetessä. Esimerkiksi B. Bauerin (1809–82) kanta oli 1830-luvun alkupuolella konservatiivinen, mutta 1840-luvun alkuun tultaessa hän edusti hegeliläisten radikaaleinta siipeä.

Hegeliläisyyden määritelmäksi onkin tarjolla useita eri vaihtoehtoja; omassa tutkimuksessani nostan keskeiseksi kriteeriksi sitoutumisen Hegelin hengen käsitteeseen. Tämä määritelmä osoittautui tutkimuksen myötä sopivaksi Snellmanin filosofian tarkasteluun. Se, missä määrin se soveltuu laajempaan keskusteluun Hegelin filosofiasta, on toinen kysymys. Esimerkiksi filosofian historian tutkija Jon Stewart on esittänyt huomattavasti kattavamman määritelmän hegeliläisyydelle.

Snellman ei näytä pitäneen kysymystä hegeliläisyyden kriteereistä kovinkaan olennaisena. Hän puhuu hegeliläisistä ennen kaikkea aikalaisviitekehityksessä: hän käsittelee hegeliläisinä niitä, jotka ovat esittäneet olevansa hegeliläisiä. Hegeliläisen koulukunnan kahden pääryhmän keskeiset edustajat ovat kuitenkin kaikki Snellmanin mukaan ymmärtäneet Hegelin väärin.

Päädyn tutkimuksessani siihen, että vaikka Snellman esittäytyikin tasapuolisesti niin oikeiston kuin vasemmiston kriittikkona, oli hänen oma kantansa tosiasiaassa varsin lähellä vasemmiston kantaa. Näin ollen katson Michelet'n luonnehdinnan Snellmanista "vasemman keskustan hegeliläisenä" oikeasuuntaiseksi.

Mielenkiintoista on, ettei Snellman luonnehdi itseään hegeliläisen keskustan edustajaksi. Siitä, missä määrin hän tunsii esimerkiksi Michelet'n tuotantoa *Persoonallisuuden idea* -teosta kirjoittaessaan, ei ole tietoa. Todennäköisesti hänellä ei ollut Michelet'n työstä ainakaan yksityiskohtaista tietoa, sillä muuten hän olisi viitannut tämän kirjoituksiin.

Snellman tutustui Michelet'hen henkilökohtaisesti vasta myöhemmin Berliinissä ja totesi myöhemmin eräässä kirjeessään Michelet'n luonnehdinnan hänen työstään osuneen oikeaan. Snellmanille "hegeliläisellä keskustalla" ei kuitenkaan näytä olleen erityistä "olemusta": Snellmanin päähuomio oli Hegelin oikeaoppisessa tulkinnassa. Michelet ei ollut samassa määrin Hegelin tarjoaman esikuvan pauloissa.

Snellmanin keskeinen anti hegeliläisten keskusteluun oli osoittaa ero Hegelin filosofian ja hegeliläisten siitä esittämien tulkintojen välillä. Tämä tavoite on toki arvokas filosofian tutkimuksen näkökulmasta. Toisaalta on hyvä huomata, ettei uskollisuus Hegelin esikuvalla ollut enää 1840-luvun alkupuolella mitenkään ratkaiseva seikka hegeliläisten välisessä kinaste-lussa. Olihan esimerkiksi Feuerbach julistanut jo 1830-luvun lopussa erkaantuneensa Hegelin esikuvasta.

Edeltäneen Snellman-tutkimuksen pääkysymyksiä on ollut kysymys Snellmanin työn omalaatuisuudesta ja itsenäisyydestä. On kysytty, missä määrin Snellman vain toisti Hegelin ajatuksia. Esittikö hän lainkaan omaa itsenäistä filosofiaa? Snellman-kommentaattoreista ensimmäinen ja lainatuin, Snellmanin oppilas ja seuraaja Helsingin yliopiston professorina Th. Rein (1838–1919) korosti, ettei Snellman ollut missään vaiheessa Hegelin ajatusten kritiikitön toistaja. Reinin voi katsoa olleen tässä oikeassa; toisaalta omassa tutkimuksessani painottuu jo aiemmin mainittu havainto siitä, ettei Snellman koskaan vakavasti epäillyt Hegelin filosofian eräitä peruseriaatteita. Erityisesti Hegelin idealismista Snellman piti tiukasti kiinni, mistä todistavat hänen viimeiset julkiset kannanottonsa akateemisen filosofian kysymyksiin 1860- ja 70-lukujen taitteessa.

Snellmanin Hegel-tulkinnan ominaispiirteet selittyvät osin hänen mahdollisuuksillaan saada kokonaiskuva Hegelin filosofiasta. Hegelin koottuja teoksia julkaistiin pitkin 1830-lukua aina 1840-luvun puoleenväliin saakka – ne eivät siis olleet täydellisesti saatavilla Snellmanin kirjoittaessa *Persoonallisuuden idea* -teostaan Tübingenissä. Hegeliläisten Keski-Euroopassa käymän keskustelun seuraamista Suomessa rajoitti myös sensuuri.

Snellmanin Hegel-tulkinnassa niin kuin suomalaisessa hegeliläisyydessä ylipäänsä hallitsevaan roolin nousivat Hegelin itse painoon toimittamat työt, erityisesti *Logiikan tiede* (1812/1813/1816/1832) ja *Oikeusfilosofian pääpiirteet* (1821). Saksalaisten hegeliläisten parissa Hegelin luentoihin perustuneilla julkaisuilla oli suurempi merkitys kuin Suomessa. Moni Snellmanin kommentoiman keskustelun osanottajista oli myös ollut kuulemassa Hegelin luentoja paikan päällä.

Snellman suuntautui 1840-luvun jälkeen pitkälti pois akateemisen filosofian parista. Päästyään lopulta professoriksi 1850-luvun jälkipuoliskolla, hänellä ei ollut enää aikaa eikä energiaa aiemman filosofiansa laajamittaiseen uudistamiseen. Lukuun ottamatta joitain mielenkiintoisia tarkennuksia ja lisäyksiä hänen professoriluentonsa toistivat aiempaa hegeliläistä maailmankatsomusta.

Filosofian historian näkökulmasta onkin kiintoisaa pohtia, mihin suuntaan Snellman olisi filosofina kulkenut, jos hänen ammattifilosofin uransa olisi jatkunut 1840-luvun alussa. Snellmanhan pohti useaan otteeseen professuurin hakemista Ruotsista. Hänen mahdollisuuksiaan professuurin saamiseksi pidettiin hyvinä.

Nähdäkseni Snellman olisi voinut saada aikaiseksi merkittäviä parannuksia Hegelin spekulatiivisen filosofian järjestelmään. Snellmanin tapa seurata johdonmukaisesti Hegelin loogista metodia olisi tuonut esiin Hegelin filosofian vahvimmat puolet ja häivyttänyt joukon Hegelin tuotannossa esiintyviä epäjohdonmukaisuuksia. Myös Hegelin logiikan uudistustyöhön Snellmanilla olisi ollut rahkeita: Snellmania voinee pitää Hegelin logiikan johtavana asiantuntijana Pohjois-Euroopassa tanskalaisen J. L. Heibergin (1791–1860) ohella.

Toisaalta Snellmanin tuotannosta ei juuri löydy välineitä, joilla olisi voitu torjua esimerkiksi Feuerbachin tai F. A. Trendelenburgin (1802–72) Hegeliä vastaan kohdistamaa hyökkäystä 1840-luvun alkupuolella. Erityisen mielenkiintoista olisi ollut nähdä, miten Snellman olisi vastannut berliiniläisprofessori Trendelenburgin väitteisiin. Niin Trendelenburg kuin

Snellmankin katsoivat Hegelin filosofian koossapitävän voiman löytyvän hänen logiikastaan. Trendelenburg löysi kuitenkin logiikasta vakavia ongelmia. Snellman taas katsoi logiikan Hegelin filosofian vahvimmaksi osa-alueeksi.

Se, että Snellmanin persoonallisuusfilosofia jäi 1840-luvun filosofian historian alaviitteeksi, ei nähdäkseen ollut mitenkään väistämätöntä. Snellmanin hengenheimolainen Michelet piti 1840-luvun alkupuolella Berliinissä kokonaisen luentosarjan persoonallisuuden spekulatiivisesta filosofiasta. Michelet, jonka professorin ura kesti puoli vuosisataa, oli hegeliläisten keulakuva ja keskushahmo vuosikymmenten ajan.

Michelet'n ohella toinen merkittävä hegeliläinen, itsensä Kantin oppituolin Königsbergin yliopistossa perinyt K. Rosenkranz (1805–79), laati useita laajoja teoksia hegeliläisyyden 1830-luvun kultakauden jälkeen, joissa käsiteltiin persoonallisuusfilosofian keskeisiä teemoja. Snellmanin persoonallisuusfilosofian kannalta mielenkiintoisesta, Hegelin niin sanottua subjektiivisen hengen filosofiaa käsittelevästä teoksesta Rosenkranz julkaisi peräti kolme eri versiota kolmella eri vuosikymmenellä.

Yhteydenpito näiden kahden tuotteliaan hegeliläisen professorin kanssa olisi voinut tarjota Snellmanille välineitä persoonallisuusfilosofiansa uudistamiseen. Rosenkranz ja Michelet olivat molemmat hyvin perillä Hegelin filosofian asemasta Pohjoismaissa. He olivat julkaisseet myötämieliset arviot Snellmanin persoonallisuusfilosofian päätyöstä 1840-luvun alkupuolella. Nykylukija ihmetteleekin jonkinasteista passiivisuutta, jolla Snellman reagoi Michelet'n yhteydenottoihin niin kaukaiseen Kuopioon kuin myöhemmin Helsinkiinkin.

Helsingin yliopisto

